

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา

ภัยพิบัติจากธรรมชาติที่เกิดขึ้นแต่ละปีทั่วโลก มีผู้เสียชีวิตอย่างมากมาย ความเสียหายทางด้านทรัพย์สินต่างๆ อย่างมหาศาลต่างๆที่วิทยาการสมัยใหม่ในยุคปัจจุบันได้เจริญก้าวไปไกลมากแล้ว แต่มนุษย์ก็ไม่สามารถเอาชนะธรรมชาติได้และมักเชื่อกันว่า “ภัยธรรมชาติเกิดขึ้นอย่างฉับพลัน” ในขณะที่มนุษย์ไม่อาจยับยั้งภัยพิบัติได้ แต่สิ่งที่เราสามารถกระทำได้คือการบรรเทาความสูญเสียให้น้อยที่สุด การเข้าไปช่วยเหลืออย่างทันท่วงทีรวมถึงการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าที่ชาญฉลาด ซึ่งจะต้องอาศัยการพยากรณ์ที่แม่นยำ การเตือนภัยที่มีประสิทธิภาพ มาตรการป้องกันและการเตรียมพร้อมของชุมชนที่เหมาะสม และการได้รับความร่วมมือจากทุกฝ่าย ดูเหมือนว่าในศตวรรษนี้ปรากฏการณ์ภัยธรรมชาติเกิดบ่อยครั้งขึ้น การปลุกกระดมให้สังคมตระหนักถึงภัยธรรมชาติที่เกิดขึ้นเป็นสิ่งจำเป็น ภัยธรรมชาติที่เกิดขึ้นแล้วได้สร้างความสูญเสียทั้งแก่ชีวิตและทรัพย์สินของประชาชนของประเทศเป็นอันมาก จึงสมควรที่นักวิชาการทั้งหลายร่วมมือกันช่วยเหลือในการหาความรู้และระดมความคิดเพื่อวางแผนป้องกันแก้ไขและหลีกเลี่ยงภัยพิบัติที่อาจจะเกิดขึ้นในอนาคตให้ผลกระทบน้อยลง โดยความเป็นจริงแล้วภัยพิบัติจำนวนมากมีสาเหตุมาจากธรรมชาติซึ่งยังความเสียหายต่อชีวิตมนุษย์และทรัพย์สินอย่างมหาศาล ภัยที่เกิดจากธรรมชาติเหล่านี้ได้แก่ วาตภัย พายุ ฝนแล้ง ไฟป่า แผ่นดินไหว แผ่นดินถล่ม ภูเขาไฟ ระเบิด และอุทกภัย เป็นต้น (สมาคมภูมิศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2533 อ้างใน เทพพรณี เสดสุบรรณ , 2534)

อุทกภัย เป็นภัยพิบัติที่เกิดจากระดับน้ำที่สูงกว่าปกติทำให้เกิดผลกระทบรุนแรงเงินชีวิตความสามารถปกติของชุมชนที่จะรับได้ทำให้เกิดความสูญเสียแก่ชีวิตและทรัพย์สิน มีผลกระทบต่อมนุษย์ สัตว์ พืชพันธุ์ธัญญาหาร และการสูญเสียหน้าดินไปกับกระแสน้ำ (ศูนย์พัฒนาหนังสือกรมวิชาการ, 2538) อุทกภัยนับว่าเป็นภัยพิบัติที่เกิดขึ้นอย่างซ้ำซากดังที่ให้เห็นและได้ยินจากข่าวสารที่สื่อต่างๆ ได้เผยแพร่ออกมาให้ทราบกันอยู่ซึ่งความเสียหายที่เกิดจากอุทกภัยนั้นในแต่ละภูมิภาคหรือแต่ละประเทศมีความเสียหายที่แตกต่างกัน โดยเฉพาะในประเทศที่ด้อยพัฒนาพบความเสียหายในด้านชีวิต ทรัพย์สิน ที่อยู่อาศัย พื้นที่เกษตรกรรมที่เกิดจากอุทกภัยมีมากเหลือเกิน แตกต่างกับประเทศที่พัฒนาแล้วความเสียหายจากอุทกภัยจะมีน้อย ที่เป็นเช่นนี้ก็เนื่องมาจากประเทศที่

พัฒนาแล้วมีระบบการเตือนภัยวิธีการในการบรรเทาความรุนแรงที่ถูกต้องเหมาะสมส่วนในประเทศที่ด้อยพัฒนาสิ่งเหล่านี้มีน้อยมาก

ในส่วนของประเทศไทย ภัยพิบัติจากอุทกภัยนั้นเกิดขึ้นทุกปีและเกิดทั่วทุกภูมิภาคของประเทศไทยซึ่งมีความรุนแรงและความเสียหายแตกต่างกันออกไป พอจะสรุปเหตุการณ์เกิดอุทกภัยที่สำคัญในอดีตดังต่อไปนี้

ตารางที่ 1 การเกิดอุทกภัยและความเสียหายในประเทศไทย

พ.ศ	สาเหตุ	เสียหาย (ล้านบาท)	เสียชีวิต (ราย)	ผลกระทบ (ราย)	บริเวณที่เกิดภัย
2505	พายุโซนร้อนแฮเรียส	*	870	16,170	แหลมตะลุมพุก จ. นครศรีธรรมราช
2513	พายุดีเปรสชัน	399	62	*	ภาคเหนือ,ภาคอีสาน
2518	พายุไต้ฝุ่น	300	314	*	ลุ่มน้ำเจ้าพระยา
2521	พายุดีเปรสชัน	4,100	106	*	ภาคเหนือ,ภาคอีสาน
2526	พายุดีเปรสชัน Hebert และ Kim	610	57	9,829	กรุงเทพมหานคร
2532	พายุไต้ฝุ่น Gay	11,687	604	46,958	ชุมพร นครศรีธรรมราช
2538	พายุดีเปรสชัน	12,000	*	*	ภาคเหนือตอนล่าง
2543	ฝนตกหนัก	1,961	26	*	อ.หาดใหญ่ จ. สงขลา
2544	ฝนตกหนัก	209	36	*	อ.วังชิ้น จ.แพร่

หมายเหตุ : * ไม่มีรายงาน

ที่มา : กระทรวงมหาดไทย อ้างใน ไทยรักดี ธรรมมงคล, 2544

สำหรับอุทกภัยที่เกิดขึ้นที่ตำบลน้ำก้อและตำบลน้ำซุน อำเภอห่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ก็เช่นกัน ซึ่งพื้นที่ตำบลน้ำก้อและตำบลน้ำซุนในอดีตที่ผ่านมาพบว่ามี การเกิดอุทกภัยบ่อยครั้งแต่มีความรุนแรงน้อย เหตุการณ์เมื่อวันที่ 11 สิงหาคม 2544 ได้เกิดภัยพิบัติจากอุทกภัยที่มีความรุนแรงและความเสียหายเป็นอย่างมากพบว่าความเสียหายที่เกิดขึ้นจากภัยพิบัติครั้งนี้มีหมู่บ้านที่ได้รับผลกระทบจำนวน 10 หมู่บ้าน ราษฎรได้รับความเดือดร้อน 1,749 ครัวเรือน 8,889 คน มีผู้เสียชีวิต 131 คน สูญหายอีก 5 คน บ้านเรือนเสียหายทั้งสิ้น 207 หลัง เสียหายบางส่วน 515 หลังพื้นที่การเกษตร 47,824 ไร่ และสิ่งสาธารณูปโภคต่างๆคิดเป็นมูลค่าความเสียหายไม่ต่ำกว่า 200 ล้านบาท

ส่วนความเสียหายของบ้านน้ำก้อหมู่ที่ 4 มีบ้านเรือนเสียหายทั้งสิ้นจำนวน 84 หลังคาเรือน มีผู้เสียชีวิต 57 คน (ปรีชา เรืองจันทร์, 2544)

เป็นเวลาหนึ่งปีที่ผ่านมายังคงพบร่องรอยแห่งความสูญเสียจากอุทกภัยหลงเหลืออยู่ บางครอบครัวยังคงอาศัยอยู่ที่บ้านพักชั่วคราวที่ทางราชการจัดไว้ให้ (บ้านพักฟังกายมยาก) บางครอบครัวกำลังก่อสร้างบ้านหลังใหม่ บางครอบครัวไม่มีงานทำเนื่องจากพื้นที่การเกษตรไร้ประโยชน์ไม่ได้ ทุกครั้งที่เกิดฝนตกหนัก ชาวบ้านน้ำก้อจะเกิดความหวาดระแวงต่อภัยที่จะเกิดขึ้นอีกครั้งยังคงมีอยู่ บางครอบครัวย้ายไปอยู่ที่อื่น แต่ส่วนใหญ่ชาวบ้านยังคงปักหลักอยู่ที่บ้านน้ำก้อ ชาวบ้านน้ำก้อเหล่านี้มีวิธีการอย่างไรในการป้องกันภัย การบรรเทาความรุนแรงและความเสียหายที่เคยเกิดขึ้นมาแล้วจากอุทกภัยหากเกิดขึ้นอีกครั้ง

การวิจัยครั้งนี้จึงเป็นการศึกษาถึงสภาพทั่วไปและสภาพแวดล้อมต่างๆของบ้านน้ำก้อภายหลังจากเกิดอุทกภัย การรับรู้ของประชาชนบ้านน้ำก้อถึงภัยพิบัติที่เกิดจากอุทกภัยเป็นอย่างไร โดยมุ่งเน้นศึกษาถึงวิธีการปรับตัวเพื่อบรรเทาความรุนแรงที่จะเกิดขึ้นจากการเกิดอุทกภัยครั้งใหม่ของประชาชนบ้านน้ำก้อ และการให้ความช่วยเหลือภายหลังจากการเกิดอุทกภัยจากภาครัฐและเอกชน รวมถึงนโยบายของรัฐที่เกี่ยวข้องในการป้องกันภัยจากอุทกภัย อันเป็นประโยชน์ในทางวิชาการ การวางแผนในการป้องกันภัยและลดความรุนแรงจากอุทกภัยไม่ว่าจะเป็นการลดความเสียหายทางด้านทรัพย์สิน ที่อยู่อาศัย ัตว์เลี้ยง พื้นที่การเกษตรและชีวิตของมนุษย์รวมถึงการพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อมหลังจากการเกิดภัยพิบัติ โดยเฉพาะภัยพิบัติที่ เราเรียกกันว่า “อุทกภัย” ซึ่งเกิดขึ้นอย่างซ้ำซากในประเทศไทยและทั่วโลก

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาสภาพทั่วไปของบ้านน้ำก้อภายหลังจากการเกิดอุทกภัย
2. เพื่อศึกษาการรับรู้ของประชาชนบ้านน้ำก้อต่ออุทกภัยภายหลังจากเกิดอุทกภัย
3. เพื่อศึกษาการปรับตัวของประชาชนบ้านน้ำก้อภายหลังจากการเกิดอุทกภัยเพื่อบรรเทาความรุนแรงจากอุทกภัยครั้งใหม่

1.3 ขอบเขตในการวิจัย

การศึกษาวิจัยผู้ดำเนินการวิจัยได้กำหนดขอบเขตของการวิจัยไว้ดังนี้

1. ขอบเขตด้านพื้นที่

การวิจัยครั้งนี้ได้เลือกพื้นที่ชุมชนบ้านน้ำก้อ หมู่ที่ 4 ตำบลน้ำก้อ อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ เป็นพื้นที่ศึกษา เนื่องจากเป็นชุมชนที่ได้รับความเสียหายจากการเกิดอุทกภัยมากที่สุดเมื่อเทียบกับชุมชนอื่นที่ประสบภัยพร้อมกัน

2. ขอบเขตด้านประชากร การวิจัยครั้งนี้ทำการศึกษาจากหัวหน้าครัวเรือนหรือตัวแทนของครัวเรือน ที่อาศัยอยู่ในชุมชนบ้านน้ำก้อ จำนวน 142 คน จาก จำนวนทั้งหมด 221 คน

3. ขอบเขตด้านเนื้อหา

เป็นลักษณะของกรณีศึกษา โดยวิจัยถึงสภาพทั่วไปของพื้นที่บ้านน้ำก้อภายหลังการเกิดอุทกภัย การรับรู้ของประชาชนต่อภัยพิบัติจากอุทกภัยและการปรับตัวของประชาชนเพื่อบรรเทาความรุนแรงที่จะเกิดขึ้นต่อชีวิตและทรัพย์สินหากมีการเกิดอุทกภัยครั้งใหม่ ซึ่งแยกได้ดังนี้

3.1 สภาพทั่วไปของพื้นที่บ้านน้ำก้อ ได้แก่ ข้อมูลทั่วไป ข้อมูลด้านประชากร สภาพภูมิประเทศ อาณาเขตแผนที่หมู่บ้าน ปริมาณน้ำฝน ความเสียหายจากอุทกภัย สิ่งสาธารณูปโภค ทรัพยากรธรรมชาติ สถานบริการชุมชนต่างๆ

3.2 ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม ได้แก่ เพศ อายุ ระดับการศึกษา อาชีพหลัก/อาชีพรอง รายได้

3.3 ข้อมูลความเสียหายที่เกิดจากอุทกภัย ได้แก่ ความเสียหายด้านสุขภาพ ด้านที่อยู่อาศัย และด้านเกษตรกรรม

3.4 การรับรู้ของประชาชนบ้านน้ำก้อต่ออุทกภัย ถึงการรับรู้ถึงสาเหตุของการเกิดอุทกภัย ความรุนแรงและความเสียหาย และการรับรู้ถึงวิธีการป้องกัน การบรรเทาความรุนแรงและความเสียหายจากอุทกภัย

3.5 การปรับตัวของประชาชนบ้านน้ำก้อในการบรรเทาความรุนแรงและความสูญเสียในด้านสุขภาพ ทรัพย์สิน พื้นที่การเกษตร ที่อยู่อาศัย รวมไปถึงการลดปัจจัยเสี่ยงที่ก่อให้เกิดอุทกภัยครั้งใหม่ ชุมชนบ้านน้ำก้อมีวิธีการอย่างไรในการแก้ปัญหาและลดปัจจัยเสี่ยงต่อการเกิดอุทกภัย โดยทำการศึกษาปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในชุมชนบ้านน้ำก้อเปรียบเทียบกับแนวคิดในเรื่องการปรับตัวในการบรรเทาความรุนแรงจากอุทกภัย ดังนี้

- การยอมรับความสูญเสีย (Accept losses)
- การลดความสูญเสีย (Reduce losses)
- การแสวงหาทางเลือกใหม่ (Choose change)

4. ขอบเขตด้านเวลาในการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ ใช้เวลาทั้งสิ้น 9 เดือน คือ ตั้งแต่เดือนมิถุนายน พ.ศ.2545 ถึงเดือน มีนาคม

1.4 ข้อตกลงเบื้องต้น

การวิจัยครั้งนี้ใช้แบบสอบถามและการสังเกตในแบบต่างๆในการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยการสัมภาษณ์จากหัวหน้าครัวเรือนหรือตัวแทนครัวเรือนที่ผู้ศึกษาสร้างขึ้น และผู้ศึกษาทำการสังเกตพฤติกรรม เหตุการณ์และสภาพทั่วไปของประชาชนและชุมชนบ้านน้ำก้อ ซึ่งข้อมูลที่ได้ถือว่าเป็นข้อมูลที่ตรงกับข้อเท็จจริง และเชื่อถือได้

1.5 นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

ประชาชนบ้านน้ำก้อ หมายถึง หัวหน้าครัวเรือนหรือตัวแทนครัวเรือนที่อาศัยอยู่ในบ้านน้ำก้อ หมู่ที่ 4 ตำบลน้ำก้อ อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์

สภาพทั่วไป หมายถึง สภาพทั่วไปของบ้านน้ำก้อภายหลังเกิดอุทกภัยในปี พ.ศ. 2544 ในด้านของข้อมูลประชากร อาชีพ สภาพภูมิประเทศ อาณาเขตแผนที่หมู่บ้าน ทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งสาธารณูปโภค ปริมาณน้ำฝน หน่วยบริการชุมชนในพื้นที่ และความเสียหายที่เกิดจากอุทกภัย

การรับรู้ หมายถึง ความรู้ ความเข้าใจ และความรู้สึกรู้สึกของประชาชนบ้านน้ำก้อต่ออุทกภัยที่เกิดขึ้น ในด้านสาเหตุ ความรุนแรงความเสียหายจากอุทกภัย การป้องกันและการบรรเทาความรุนแรงจากอุทกภัย

การปรับตัว หมายถึง การแสดงพฤติกรรมของประชาชนบ้านน้ำก้อหลังจากเกิดอุทกภัยในการบรรเทาความรุนแรงจากอุทกภัย โดยการแสดงพฤติกรรม การยอมรับความสูญเสีย การลดความสูญเสียและการเลือกเปลี่ยนแปลง

การยอมรับความสูญเสีย หมายถึง ประชาชนบ้านน้ำก้อยอมรับอุทกภัยที่เกิดขึ้น โดยมีสาเหตุมาจากความจำเป็นทางด้านเศรษฐกิจหรือข้อจำกัดทางด้านพื้นที่หรือปัจจัยอื่นๆ ที่ทำให้ต้องอยู่ในพื้นที่ภัยพิบัติ แต่อาจจะมีการไกลทางสังคมบางอย่างมาทดแทนสิ่งที่ประชาชนต้องสูญเสียไป

การลดความสูญเสีย หมายถึง วิธีการป้องกันและบรรเทาความรุนแรงภัยจากอุทกภัยของประชาชนบ้านน้ำก้อ มีการปฏิบัติ โดยใช้วิธีการ

- วิธีการควบคุมแบบไม่มีโครงสร้าง (Non-structural control) ประกอบด้วย การวางแผนการใช้ที่ดินที่เหมาะสมต่อสภาพพื้นที่ การให้ความรู้ความเข้าใจและการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ระบบการเตือนภัย และการใช้กฎหมายควบคุม เป็นต้น

- วิธีการควบคุมแบบมีโครงสร้าง (Structural control) ประกอบไปด้วย การสร้างอ่างเก็บกักน้ำเพื่อบรรเทาอุทกภัย การสร้างคัน คู คลอง การขุดลอกลำน้ำ เพื่อระบายน้ำ การออกแบบสิ่งก่อสร้างให้เหมาะสมกับสภาพพื้นที่ เป็นต้น

การแสวงหาทางเลือกใหม่ หมายถึง การหาทางเลือกใหม่ของประชาชนบ้านน้ำก้อ เพื่อป้องกันหรือลดและบรรเทาความสูญเสียที่จะเกิดขึ้นเป็นการเปลี่ยนการใช้ (change in use) เช่นการเปลี่ยนจากการเกษตรแบบดั้งเดิมไปสู่เกษตรแบบชลประทาน การเปลี่ยนแปลงที่อยู่อาศัยและการเปลี่ยนสถานที่ (change in location) โดยจะอยู่ในรูปของการอพยพเคลื่อนย้ายอย่างถาวรไปยังสถานที่แห่งใหม่ เป็นต้น

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Chiang Mai University